

GARDA DE FIER ÎNTR-UN RAPORT MILITARO-DIPLOMATIC ITALIAN DIN 1934 ADRESAT LUI BENITO MUSSOLINI: EVALUARE, COLABORARE, FINANȚARE

Șerban Turcuș*

Abstract: *The history of the Iron Guard, an interwar extremist organization, is well known. However, there are some documents that highlight little-known diplomatic assessments. The present study focuses on two diplomatic-military evaluations from 1934 of the Italian Legation in Bucharest. Italy's interest in the Iron Guard is affirmed, but only for the future, meanwhile for the year 1934 the movement is to be followed and evaluated. The lack of a solid ideological affiliation between the Iron Guard and Italian fascism is demonstrated by the Italian side. For Italian diplomacy, the extreme right association can be useful in the competition with France and the Nazi regime. According to diplomatic assessments, the Nazi regime financed the Iron Guard, but no longer does so, demanding guarantees for the future. The Italian side claims that a possible financing of the Romanian extreme right must be done only when the Iron Guard will be close to taking power.*

Keywords: Iron Guard, Fascism, Italy, diplomacy, financial support.

În istoriografia română Garda de Fier¹ are o poziție bine conturată, cu o perspectivă eminentemente non pozitivă, substanțial fundamentată pe baza izvoarelor interne și externe. Opinia comună predominantă aserțează că efortul de documentare a istoricului Gărzii de Fier a fost exhaustiv și au rămas nepublicate, eventual, documente mai puțin esențiale pentru înțelegerea evoluției acestei organizații calificată ca având un profil extremist în panorama politică interbelică.

Convinși de faptul că datoria cea dintâi a istoricului este de a identifica și publica noi izvoare, cercetarea de față se întemeiază pe două unități documentare cu caracter diplomatic, aflate în arhivele Externelor italiene, una purtând autograful lui Benito Mussolini și apostila abreviată *Visto/Văzut*. Faptul din urmă nu este inedit, întrucât Benito Mussolini deținea calitatea de ministru de externe al Italiei, *ad-interim* (20 iulie 1932 – 11 iunie 1936) și avea obiceiul de a citi și adnota personal documentele care-i parveneau.

* Prof. univ. habil. dr., Facultatea de Istorie-Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca; e-mail: serban.turcus@ubbcluj.ro; <https://orcid.org/0009-0006-4159-1099>

¹ O substanțială monografie pe temă aparține lui Traian Sandu, *Istoria Gărzii de Fier. Un fascism românesc*, Chișinău, Edit. Cartier, 2020, traducere a monografiei, *Un fascisme roumain. Histoire de la Garde de fer*, apărută în 2014 la Editions Perrin, Paris. Alte monografii pe tema Gărzii de Fier, a se vedea la Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier (1919–1941). Mistica ultranaționalismului*, traducere de M. Ștefănescu, București, Edit. Humanitas, 1995 și la Armin Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail”, mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, traducere de Cornelia și Delia Eșianu, București, Edit. Humanitas, 2006.

În mod clișeistic (cu oarecare teme) se afirmă existența unui raport privilegiat care ar fi funcționat între Garda de Fier și Italia. Fascismul, în opinia exegezei românești a legionarismului, a fost constitutiv pentru programul ideologic al extremei drepte românești și, în consecință, ar fi indiscutabilă o filieră italiană în plămada teoretică a legionarismului autohton². Întrucât serioase și aplicate cercetări de înrudire ideologică se lasă încă așteptate, noi dorim să evidențiem, pe baza izvoarelor, un alt tip de relație consumată „în spatele ușilor închise” între Garda de Fier și regatul Italiei, înlăuntrul căreia ideologicul pălește în fața unui realism cinic.

Relația la care ne referim este una pragmatică, cu caracter prevalent diplomatic, consumată în 1934. Protagonistii români sunt indistinși, ceea ce ne îndeamnă să ne îndoim de o „strânsă relație” cu Italia a Gărzii de Fier în 1934, în sensul unei asidue frecventări lucrative cu factori decizionali, dincolo de congruențe ideatice. Protagonistii italieni sunt doi, Ugo Sola, ministrul Italiei la București între 27 octombrie 1932 și 22 decembrie 1938 și colonelul de artilerie Mario Zanotti, atașatul militar de la Legația peninsulară în România³, aflat pe final de mandat. În fundalul acestei relații stă însuși conducătorul *de facto* al Italiei de atunci, Benito Mussolini, care a lăsat în mod indelebil semnul lecturării celor două documente prin obișnuita marcare cu creion roșu a inițialei sale M și a apostilei *Visto/Văzut*.

Izvorul la care ne referim este o comunicare diplomatică, *Telespresso*, din 9 iulie 1934, compusă din două unități. Cea dintâi unitate este o comunicare ordinară a lui Ugo Sola prin care expediază la Ministerul de Externe italian o copie a raportului lunar trimis de atașatul militar Ministerului de Război de la Roma, a doua unitate fiind tocmai raportul mensural menționat. Cu toate că este o comunicare alcătuită la patru mâini, ideile celor doi protagoniști se înmănunchează și dau un ton unic izvorului, cu mici nuanțe ale personalității lui Sola. Partea cea mai consistentă a documentului, alcătuită cu un cert tehnicism și o pedanterie comunicațională, este raportul atașatului militar. Obligat de rigorile serviciului prestat, colonelul Zanotti informa lunar ministerul din care fusese detașat la București cu privire la elementele românești demne de luat în considerare din perspectivă militară. Pentru luna iunie 1934 a ales să facă o analiză a Gărzii de Fier aflată într-un moment de turnură după asasinarea lui Ion G. Duca (29 decembrie 1933).

² Corecții în acest sens aduce Traian Sandu: „At the beginning of the twenties, in Romania as elsewhere in Europe, a lot of movements claimed to follow the Italian model, but with no much Italian support. Theodor Armon underpinned the Italian lack of interest towards the Romanian right until the German challenge”. Traian Sandu, *The Rumanian case: the Iron Guard as Part of the fascist Network. Die faschistische Herausforderung. Netzwerke, Zukunftsverheißungen und Kulturen der Gewalt in Europa 1922 bis 1945*, Jun 2012, Munich, Germany. p. 1–29, <https://hal.science/hal00715392v1/file/IronGuardandtheEuropeanFascistNetwork-oral.pdf>, accesat în 20 ianuarie 2024.

³ Giuliano Caroli, *Rapporti militari fra Italia e Romania dal 1918 al 1945. Le carte dell'Ufficio Storico*, Roma, 2000, p. 145.

Zanotti, ca și Sola, folosesc pentru a defini Garda de Fier termenul juridic asociație (niciodată partid sau mișcare) și întotdeauna la plural – Gărzile. Colonelul italian, în deschiderea raportului său, afirmă că asociația aflată în analiză „se revigorează, își reface propria organizare atât în plan disciplinar, cât și administrativ”. După sentința dată în cazul asasinării lui Duca⁴ și a „presupusului complot” s-au liniștit și persecuțiile poliției, permițând o reșezare a organizațiilor. Totuși, afirmă diplomatul militar italian, Garda de Fier este în continuare prudentă, întrucât se simte supravegheată, dar nucleele teritoriale funcționează în activitatea lor de propagandă în mediile intelectuale⁵ și rurale. Specificând care este bazinul aderenților Gărzii, Zanotti explică circumstanțele favorizante ale fermenturilor gardiști: „Această propagandă se desfășoară acum într-o ambianță extrem de favorabilă întrucât marea masă a populației neliniștită de dificultățile de ordin economic, exasperată de cotidienele malversațiuni ale oamenilor politici aflați la putere și de clientelele lor, obsedată de convingerea că răul în această țară este în mare parte datorat acțiunilor Elenei Lupescu și a camarilei, privește cu simpatie, cu speranță – și poate mai târziu va urma cu fanatism – programul Gărzii de Fier”. În epocă acest pasaj trecea ca o considerație subiectivă a unui observator al unei țări care avea alte interese decât România, azi, după nouă decenii, pare un dat sociologic.

Următorul pasaj al raportului militarului italian se referă la efectul pe care îl are propaganda extremistă în rândul armatei române: „În interiorul armatei ideile Gărzii de Fier au aderenți, dar momentan doar în mijlocul celor tineri și mai degrabă în manieră abstractă, puțini fiind cei înscriși în această asociație, mulți nu îndrăznesc să adere din teama de a fi descoperiți și pedepsiți, dar mai cu seamă din pricina unei mentalități disciplinate, care, deși ciudată la prima vedere, rezistă în cadrul ofițerimii române”. Aserțiunile lui Zanotti, pline de acuitate, dezvăluie de ce, în momentul plener al exacerbării legionare de mai târziu, planurile de cucerire a puterii nu au funcționat, gășind un obstacol în armată. În pofida clișeului introdus de italian „ciudată la prima vedere”, disciplina militară a funcționat.

Un extrem de interesant calup din raportul în discuție este dedicat legăturii dintre regele Carol al II-lea și Garda de Fier. Zanotti observă că monarhul român

⁴ Condamnarea la muncă silnică pe viață a celor trei asasini cunoscuți sub acronimul Nicadori: Nicolae Constantinescu, Doru Belimace și Ion Caranica. Au fost eliminați de jandarmi în noaptea de 29/30 noiembrie 1938 sub pretextul fugii de sub escortă.

⁵ Modelul de societate de tip fascist era deja un obiectiv de urmat pentru tinerii intelectuali de extremă dreapta. Spre exemplu, în 1933, Vasile Marin, membru al Legiunii Arhanghelul Mihail, va publica teza sa de doctorat în științe politice și economice susținută la Universitatea din București, în care elogiaza organizarea statului corporativ italian: „Statul ca esență metafizică a revoluției franceze, nefiind în stare să-și mai îndeplinească rosturile, este obligat să cedeze pasul celuiilalt Stat modern, de structură tehnică, realist și socialist”. Vasile Marin, *Fascismul. Organizarea constituțională a statului corporativ italian, teză pentru doctorat în științele politice și economice dela Universitatea din București, Serviciul și editura colportajului legionar*, 1933, p. 11, apud, Alexandra Petrescu, *Reflecții asupra mișcării fasciste din România anilor '30*, „Romanian Political Science Review”, VII, 2007, nr. 4, p. 868.

nu a luat o poziție decisă în raport cu asociația extremistă, nu a semnat decretul de dizolvare din 9 decembrie 1933, dar a permis publicarea acestuia, nu i-a absolvit pe componenții Gărzii de acuzația de complot și întreține raporturi secrete cu legionarii mai înainte prin intermediul secretarului său, Dumitrescu (Constantin „Puiu” Dumitrescu), acum căzut în dizgrație, și, mai recent, prin intermediul agenților Elenei Lupescu⁶.

Un insert din raport abordează problema financiară în interiorul Gărzii de Fier. În reconstituirile istoriografice latura financiară a Gărzii a fost mereu în discuție și niciodată elucidată pe deplin. Potrivit celor relatate însă de diplomatul militar italian, organizația de extremă dreapta se afla într-o situație financiară precară întrucât: **„hitleriștii care le-au dat fonduri înainte de dizolvare, nu le mai furnizează bani din motivul că ar dori să știe foarte clar dinainte, prin acorduri, pe ce anume dau banii, iar cotizațiile și alte subvenții de care beneficiază Garda sunt foarte mici”**. Zanotti atinge aici unul dintre nervii descoperiți ai istoriografiei extremismului de dreapta de la noi: au fost sau nu au fost subvenționate mișcările de dreapta interbelice de puteri străine? Potrivit atașatului militar, care va reveni asupra problemei financiare ca și Ugo Sola, Italia nu era, în 1934, implicată ca entitate statală în finanțarea gardiștilor, în timp ce „hitleriștii” erau și solicitau pentru viitor acorduri de colaborare clar delimitate și bine țintite. Sub denumirea stereotipă de hitleriști uzată de Zanotti putem înțelege, la 1934, fie partidul național-socialist, fie chiar autorități guvernamentale germane.

În ceea ce privește predicțiile privind viitorul Gărzii de Fier, colonelul de artilerie califică mișcarea drept „foarte interesantă” și avansează considerația că, în timp, va putea să penetreze în toate straturile sociale (nu doar intelectualitatea și țărănimia). Făcând slalom printre clișee afirmă după cum urmează: „Într-o țară ca aceasta, de tip latin-oriental, în care exasperarea populației a atins limita, un nucleu de fanatici, care exaltă sentimentul patriotic și religios, care promite o nouă eră de cinste și dreptate, trezește interes și admirație, care se poate transforma într-o largă

⁶ Traian Sandu a evidențiat, în recenta monografie, că Regele Carol al II-lea a tutelat un anumit nivel de complicitate cu legionarii. În pofida abuzurilor de care se făceau vinovați, legionarii erau deseori achitați și transformați, cu îngăduința și chiar cu sprijinul autorităților, în eroi aclamați de mase. Atitudinea autorităților față de mișcare a fost inconsecventă, fazele de represiune intercalându-se cu momentele în care i se permitea acestuia să se manifeste relativ nestingherită. Carol a dorit folosirea Gărzii împotriva partidelor politice. De aceea violențele legionare au fost „deliberat tolerate”. Deși deseori arestați, Codreanu și alți legionari au fost achitați, sub pretextul că – din moment ce nu atacau Monarhia, ci sistemul parlamentar „corupt” – acțiunile și propaganda lor nu reprezentau un atentat împotriva siguranței statului. De aceea, în ciuda dizolvării din 1931 sau din 1932, i s-a permis Gărzii de Fier să funcționeze, chiar dacă în clandestinitate. Nici măcar asasinarea lui I.G. Duca, în decembrie 1933, nu a fost urmată de o revizuire a atitudinii regelui față de mișcarea legionară. Regele a continuat să urmărească instrumentarea Gărzii de Fier împotriva partidelor politice, iar achitarea legionarilor în procesul care a urmat asasinării lui Duca (doar cei trei asasini au primit condamnări) i se datora, probabil. Traian Sandu, *Istoria Gărzii de Fier*, p. 82, 97–99.

adeziune”⁷. În acest comentariu se evidențiază distanța pe care o stabilește diplomatul italian între fascismul pe care-l reprezenta oarecumva, ca doctrină politică funcțională în regatul italian și legionarismul românesc, dezlânat doctrinar⁸, care călărește o exasperare publică și o agrementează cu atavicele sentimente de adeziune religioasă și patriotică. Sintagma justificativă pentru toată această perorație de ordin doctrinar este „tipul latin-oriental” o etichetă cu mesaj disjunctiv pentru marcarea distanței față de nerostitul, dar subînțelesul „tip latin-occidental”.

Amintește Zanotti, că regatul României trăise cu câțiva ani înainte un alt episod de exaltare a maselor, în 1930 (confuzie cu 6 mai 1928), când național-țărăniștii pregătiseră un marș către București, un marș la care participau și țărani, dar și muncitori, în dinamica sprijinului pentru viitorul Carol al II-lea. A fost o mișcare insuficient pregătită atunci, dar în siajul aceluia moment cu motivația și forța propagandistică a Gărzii de Fier, devenea posibilă, în aprecierea colonelului italian, o mișcare populară destinată să declanșeze fenomene ce pot modifica structura politică a României.

Din această din urmă considerație, privind amintita asociație cu caracter public și deja bine implicată politic, raportul atașatului militar italian extrage punctul de vedere că Garda de Fier poate să intereseze Italia, întrucât, din perspectiva orientării, ar avea doar două debușee în Europa: Germania sau Italia, Franța fiind exclusă. Corectivul însă, pe care-l pune Zanotti în aprecierea unei eventuale colaborări, constă în chestiunea revizionismului⁹. Garda de Fier,

⁷ Opinia lui Zanotti amendează aserțiunea lui Mihai Stelian Rusu, „Vreme îndelungată, cercetătorii occidentali care s-au aplecat asupra legionarismului românesc au văzut în acesta expresia unui ultranaționalism exotic, dospit în cadrele unui «despotism oriental». Aspectul cheie din această exotizare a legionarismului l-a constituit duhul mistic al ortodoxismului de care era saturat până la extrem, care făcea pereche contradictorie cu apologia crimei și cultul febril al violenței politice. Atâta timp cât discuțiile academice au fost centrate pe fascismul italian și național-socialismul german – ipostaziate ca modele de referințe ale fascismului – legionarismul românesc a continuat să fie retrogradat în periferia universului fascist al Europei interbelice”. Mihai Stelian Rusu, *Fascism românesc, charismă politică și mesianism național: reflecții bibliografice asupra mișcării legionare*, „Saeculum”, Edit. Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, XLV, 2018, nr. 1, p. 127–128. Se vedește astfel că opinia atribuită cercetătorilor occidentali era deja prezentă la nivelul actorilor vestici din epocă, fiind consemnată în izvoarele contemporane evenimentelor.

⁸ „Codreanu non ebbe mai, comunque, veramente bisogno di elaborare un programma o una vera e propria ideologia da offrire ai suoi seguaci, a questo aveva già provveduto Ionescu [Nae Ionescu – n.n.] che tra l'altro a partire dal 1933, dopo la rottura del proprio sodalizio con il re Carlo II (sul trono di Bucarest dal 1930 dopo che nel 1925 era stato diseredato dal suo predecessore, il padre Ferdinand I), divenne sempre più vicino e organico al movimento legionario”. Alberto Basciani, *Tra misticismo ultranazionalista e antiliberalismo La Guardia di Ferro e la Grande Romania, Genealogie e geografie dell'anti-democrazia nella crisi europea degli anni Trenta. Fascismi, corporativismi, laburismi*, a cura di Laura Ceras, Studi di storia, 8, Edizioni Ca' Foscari, 2019, p. 210.

⁹ „La firma del patto di conciliazione, amicizia e arbitrate fra Mussolini e il capo del governo ungherese Bethlen nell'aprile del 1927 segnò quindi l'inizio di una stretta cooperazione fra i due paesi, che portò l'Italia a rifornire di armi l'Ungheria e a diventare il maggior sponsor del revisionismo in tutta

opinează el, nu poate accepta revizuirea tratatelor, dacă ar subscrie la punerea acestora în discuție și-ar pierde popularitatea și astfel s-ar delegitima. Pentru a fi utilă Italiei, era nevoie de sondarea Gărzii pe această tematică pentru a stabili până unde ar fi dispusă să meargă pe calea revizionismului.

Având definitivat un profil al Gărzii de Fier din perspectivă proprie, colonelul de artilerie italian credea că se poate activa o colaborare cu organizația de extremă dreapta, în toate domeniile în care ar putea fi identificate interese comune, însă în cel mai mare secret. În cazul unor evidențe ale colaborării Italia-Garda de Fier s-ar fi declanșat multiple reacții cu efect negativ în plan bilateral sau multilateral: ale liberalilor și masonilor care s-ar simți puternic amenințați; a Franței care s-ar vedea concurată în România în toate direcțiile în care atunci se bucura de un eficient protagonism¹⁰; a Iugoslaviei care s-ar teme de diminuarea sprijinului României; a Germaniei care ar fi deranjată în acțiunea ei de influențare a acestei părți din Europa.

Atașatul militar, în partea concluzivă a materialului său, susține că, în cazul în care Italia ar decide să sprijine Garda de Fier, această intervenție ar fi „o activitate de presiune și de coordonare ... care trebuie făcută cu multă grijă: nicio vizită evidentă, niciun emisar cunoscut sau compromis în alte activități de lobby, foarte multă grijă pentru ceea ce apare în presă”. În eventualitatea unui parcurs pozitiv al Gărzii spre vârful puterii, care ar consta în creșterea numărului de aderenți și cucerirea puterii, de-abia atunci Italia ar putea juca deschis, cu toate cărțile pe masă și și-ar putea evidenția contribuția la ascensiunea asociației.

Chiar în finalul raportului sunt inserate, fără legătură directă cu informațiile, primele nume de protagoniști români, filoitalianul Averescu și Corneliu Zelea Codreanu¹¹, pentru a da greutate și veridicitate informațiilor și evaluărilor, amintindu-se de o întâlnire pe care cei doi urmau să o aibă în vederea definirii unei colaborări.

În aceeași parte Zanotti, pentru a oferi suport spuselor sale și activității de culegere de date, amintește că are informatori care-l țin la curent cu mișcările Gărzii și reiterează că aceasta „are multe probabilități de a juca un rol în structura politică a României într-un viitor nu foarte îndepărtat”.

l'area balcanico-danubiana, sia in funzione antifrancese, sia – nelle intenzioni di Mussolini – allo scopo di ostacolare l'analogia politica revisionistica portata avanti dalla Germania nello stesso settore geografico nel corso degli anni Trenta”. Stefano Santoro, *Le relazioni culturali fra Italia e Romania nella prima metà del Novecento*, „Cross-border Journal for International Studies”, III, 2018, nr. 2, p. 53.

¹⁰ Șeful Institutului Italian de Cultură din București, Bruno Manzone combătea în plan cultural influența franceză: „Nell'agosto del 1936, ad esempio, Manzone scriveva che «la cultura francese in Romania [era] destinata a sicura decadenza, in quanto la propaganda italiana portata avanti dal suo Istituto stava «già alienando alla Francia l'attenzione culturale dei giovani che costituiranno un giorno la nuova classe dirigente»”. Stefano Santoro, *op.cit.*, p. 55.

¹¹ Cu câteva luni înainte de acest raport, în 10 decembrie 1933, în urma dizolvării Gărzii de Fier, Zelea Codreanu îi îndemnase pe gardiști să voteze cu Iuliu Maniu, Gheorghe Brătianu și Averescu.

Raportul atașatului militar italian este coroborat cu Telespreno ministrului plenipotențiar la București, Ugo Sola. Șeful legației italiene de la București, în comunicarea sa, este mult mai abrupt decât Zanotti, insistând mereu cu poziții tranșante.

Primul fragment din comunicarea lui Sola afirmă concordanța punctelor de vedere dintre șeful misiunii și trimisul Ministerului de Război la București, transmise cu ocazii diverse, fie prin viu grai, fie prin înscrisuri. Se vedește atenția cu care misiunea italiană în România evalua periodic Garda de Fier.

În continuarea misivei, Sola face o serie de considerații sinteză a pozițiilor asumate de el până atunci:

1. Garda de Fier este o mișcare care poate să ajungă să repurteze succes în politica românească, dar acest succes nu va fi durabil, întrucât în România nimic politic nu e durabil, iar Garda este o mișcare pur românească.

2. Mișcarea cu toate că are o certă ideologie fascistă, a avut și are contacte hitleriste¹².

3. Un tip de acțiune vizibilă pe care Italia ar întreprinde-o acum pentru a câștiga Garda de Fier ar bloca orice perspectivă de dezvoltare a raportului bilateral.

4. Problema revizionismului separă Garda de Fier de Italia și o va separa mereu, indiferent de modul în care va fi expus revizionismul.

Subliniem că apostila și inițiala autografă M cu creion roșu a lui Benito Mussolini este poziționată în flancul drept al punctelor 2, 3 și 4, lăsându-ne să înțelegem că acestea erau punctele semnificative de reținut și acționat în viitorul apropiat.

Având în vedere considerațiile făcute, Ugo Sola transmite autorităților de la Roma modul în care se poate activa un raport de colaborare cu Garda de Fier care să fie în avantajul Italiei:

¹² Concurența lui Sola cu Germania la București era acerbă și tocmai cu un an înainte avusese un punct de flexiune: „Negli anni Trenta, quindi, le iniziative culturali italiane in Romania furono rilanciate in grande stile, soprattutto grazie all’infaticabile attività del ministro d’Italia Ugo Sola, in carica dal 1932 al 1938. Egli fece dell’Istituto di cultura italiana il centro di irradiazione della propaganda culturale italiana in Romania, prima di tutto attraverso una sua rifondazione, questa volta come istituzione non più privata ma statale. Nel far questo, il ministro d’Italia si adeguava inoltre a delle direttive che il governo italiano proprio allora stava emanando, le quali prevedevano che tutte le attività culturali all’estero dovessero essere poste sotto il controllo dello Stato. In modo particolare, proprio nell’aprile del 1933, il Ministero degli Esteri aveva costituito, presso la Direzione Generale degli Italiani all’Estero, un Ufficio per gli Istituti di cultura italiana all’estero, che avrebbe avuto il compito di controllare e dirigere la loro attività. Gli Istituti di cultura italiana avrebbero quindi dovuto fare riferimento esclusivamente a questo ufficio, per il tramite delle rispettive rappresentanze diplomatiche. Tale iniziativa centralizzatrice era motivata anche dal timore che l’apparato propagandistico allestito rapidamente dalla Germania nazista – nel marzo del 1933 era stato istituito il Ministero per l’Educazione Popolare e la Propaganda – avrebbe potuto mettere in difficoltà la penetrazione culturale e politica dell’Italia fascista in Europa centrale e sud-orientale. L’Istituto di cultura italiana di Bucarest, su queste nuove basi, fu inaugurato in occasione della celebrazione del Natale di Roma, il 21 aprile del 1933”. Stefano Santoro, *op. cit.*, p. 54.

1. Menținerea unor contacte prudente (pe care ministrul Sola le-a menținut mereu).

2. Evitarea trimiterii în România a unor personalități cunoscute publicului care, în anul 1934 nu pot face niciun bine Italiei, în niciun sens și în nicio direcție.

3. Să ne apropiem Garda de Fier doar în viitor, printr-o acțiune de forță care însă trebuie făcută doar în momentul oportun, în deplină siguranță de acțiune și cu largi perspective de viitor.

4. Să nu fie dați bani acum, pentru că aici totul e transparent, mai ales cecurile! **Dacă am da acum puțini bani, pentru puțini bani vom fi foarte, foarte compromiși. Vom băga mâna în buzunar, cu mărinimie, doar dacă și când.**

Lectura comunicării transmise de Ugo Sola ne lasă să întrevădem cât de impregnată de realism rece și practic este gândirea ministrului italian. Din ambele comunicări nu răzbate nicio umbră de simpatie care să evidențieze un sâmbure de vecinătate ideologică cu Garda de Fier, totul fiind încadrabil în zona politicii pure, realiste și calculate, care mizează doar pe câștiguri pe termen scurt și mediu.

Ugo Sola, întocmai ca și succesorul său indirect Renato Bova-Scoppa, face parte din acea categorie de diplomați austeri și reci, de care orice regim, indiferent de coloratura lui politică, are nevoie pentru a-și atinge obiectivele dincolo de țelul partinic. Fapt este că Sola, ca și Bova-Scoppa, au supraviețuit profesional fascismului, Sola ocupând demnități de reprezentare în noul regim republican¹³.

Unul dintre cei mai buni exegeți ai Gărzii de Fier, Traian Sandu, menționează că în același timp cu informarea adresată de Sola și Zanotti lui Mussolini are loc și o tentativă de mediere a lui Ioan Moța, prin Comitetul de Acțiune pentru Universalitatea Romei¹⁴, prin care dorește să rectifice orbita doar hitleristă a Gărzii

¹³ Îl găsim în 16 mai 1962, la începutul președinției lui Antonio Segni, cu gradul diplomatic de ambasador, ca director al Centrului Italian de Studii pentru Reconciliere Internațională. <https://archivio.quirinale.it/aspr/diari/EVENT-002-003432/presidente/antoniosegni>, accesat la 3 februarie 2024.

¹⁴ „Condiționate de statutul lor diplomatic, legațiile erau puțin potrivite pentru a interveni în politica internă a unei țări. Pentru a intensifica propaganda din străinătate, pe 15 iulie 1933 au fost înființate așa-numitele «Comitati d'azione per l'Universalità di Roma» (CAUR). Sarcina lor era de a readuce Roma și pe Mussolini în centrul atenției și de a păstra puritatea teoriei față de toate mișcările conservatoare și «naționalismele exasperate». Prin CAUR, fascismul italian s-a prezentat ca o primă și naturală reacție la infirmitățile Europei. În statul corporativ, acesta a găsit o nouă sinteză, deosebindu-se fundamental de național-socialism prin baza sa creștin-umanitară și prin toleranța față de particularitățile naționale. Primele contacte stabilite între CAUR și Legiune au fost rezultatul unei călătorii în Italia a lui Nichifor Crainic, care în toamna anului 1933 se considera drept marele teoretician al Gărzii. La o întâlnire cu Coselschi, el i-a atras atenția acestuia asupra Legiunii. Când, puțin mai târziu, o serie de conferințe despre «universalitatea Romei» l-au adus pe Coselschi în România, el a profitat de șederea sa aici, pentru a intra în legătură cu legionarii, ... luarea de contact era promițătoare, așa încât în ianuarie 1934, Ferruccio Cabalzar, un colaborator CAUR, a plecat la București pentru a nu permite ruperea contactelor, deși doar cu câteva zile înainte trei membri ai Legiunii comiseseră un atentat asupra primului-ministru Duca. Până la sfârșitul anului 1933, legăturile Legiunii cu serviciile italiene nu depășiseră o simplă luare de contact, chiar dacă fotoreportajul din Calendarul, care-l arăta pe Coselschi în rândul legionarilor, a făcut o altă impresie”. Armin Heinen, *op. cit.*, p. 223–224.

și să satelizeze și Italia¹⁵. Cu toate acestea nici în raportul atașatului militar, nici în comunicarea ministrului plenipotențiar nu apare, sub nicio formă, vreo aluzie la CAUR, acea structură paravan pentru propaganda mussoliniană ce făcea apel la mitul Cetății Eterne.

O altă temă total absentă în remarcile instituționale italiene este antisemitismul copios al Gărzii de Fier. Istoriografia italiană a subliniat, în mod constant, că fascismul inițial nu se nutrea cu antisemitism¹⁶, la marșul asupra Romei participând inclusiv 230 de evrei, între 1928 și 1933 fiind 4920 de evrei înscriși în partidul fascist¹⁷. Ministrul italian de finanțe între 1932 și 1935 a fost Guido Jung, un evreu italian¹⁸. Antisemitismul fascist italian se manifestă latent în perioada 1935–1938 și devine politică de stat odată cu legile rasiale fasciste anunțate de Mussolini la Trieste în 18 septembrie 1938 și continuate în anii următori. Constatăm că dimensiunea antisemită pregnantă a Gărzii de Fier nu interesa diplomația italiană la acel moment, acest argument arătând că filiera fascistă nu subvenționa legionarismul românesc, precum o făcea național-socialismul la acel moment.

Partea cea mai interesantă a celor două documente nu este inedită ca informație generică, dar este cu siguranță o nouă evidență documentară prin care într-o manieră instituțională și confidențială se precizează că Garda de Fier este finanțată de „hitleriști”. Armin Heinen în monografia sa a exclus cu o certă siguranță posibilitatea alimentării cu bani a legionarilor¹⁹ din partea regimului

¹⁵ „But the main role Moța had to play was that of go-between for anti-Semitic National-Socialists and not yet anti-Semitic Italian Fascists after the Austrian crisis of July 1934. He was invited at the Congress of the Committees for the universality of Rome (CAUR) in Montreux in December 1934; it was intended to balance the German influence. The motion on the Jewish question he presented ended in an ambivalent statement: in the Italian line, “Congress declare[d] that the Jewish question [could not] lead to an universal campaign of hate against Jews”, but the anti-Semites obtained recognition of the Jewish problem as that of “a state within the state” and an internationalist revolutionary minority, resulting in the decision to fight it. Thus Moța could display some support to the German thesis. Nevertheless, the motion was a compromise which Moța asked his German counterpart to accept as a fair basis of reconciliation with the Italians”. Traian Sandu. *The Rumanian case: the Iron Guard as Part of the fascist Network ...*

¹⁶ Renzo De Felice, *Il fascismo e l'Oriente*, Bologna, Il Mulino, 1988, p. 127.

¹⁷ William I. Brustein, *Roots of Hate: Anti-Semitism in Europe Before the Holocaust*, Cambridge University Press, 2003, p. 327.

¹⁸ Roberta Raspagliesi, *Guido Jung. Imprenditore ebreo e ministro fascista*, Milano, Franco Angeli, 2012, passim.

¹⁹ „Presa românească a relatat mereu despre presupuse plăți ale serviciilor național-socialiste către diferite grupuri și instituții «germanofile». La fel, Siguranța era convinsă că existau astfel de prestații. Se auzea că, în eforturile ei de a dezvălui intențiile secrete, ea făcea adesea percheziții la domiciliul unor renumite personalități germane și la sediul unor întreprinderi. Fără îndoială că au fost virajii în secret bani spre România: Serviciul de politică externă al NSDAP, țărănimea Reichului și conducerea tineretului german sprijineau «mișcarea

nazist. Cu toate acestea atașatul militar italian, informat credem noi, mult mai adecvat decât sunt istoricii astăzi (după 90 de ani de selecționare, obscurare, distrugere a documentelor compromițătoare), ne spune, după cum am menționat, anume că **hitleriștii care le-au dat fonduri înainte de dizolvare, nu le mai furnizează bani din motivul că ar dori să știe foarte clar dinainte, prin acorduri, pe ce anume dau banii**. Credem că Zanotti este o sursă de primă mână pentru a afirma că germanii au finanțat Garda de Fier și că unii reprezentanți ai istoriografiei germane ar trebui să extindă aria cercetărilor în alte arhive, decât în cele locale.

Sunt prezente. În cele două documente publicate în anexa acestui studiu, elemente de noutate privind raporturile dintre Italia și Garda de Fier. Considerațiile lui Ugo Sola și ale lui Mario Zanotti se ridică deasupra clișeelelor care ne-au fost frecvent furnizate de istoriografie până acum. Realismul și răceala cu care sunt redactate textele, informația lucidă și „neperiată” oferită direct lui Benito Mussolini (atât ca ministru de externe, cât și în calitate de conducător *de facto* al Italiei) ne întărește părerea că este nevoie, pe de o parte, de un efort intens de depurare a istoriei bilaterale Garda de Fier-regimul fascist italian de elementele clișeistice, de folclorul relațional și, pe de altă parte, de o evaluare lucidă, făcută pe etape, de cunoaștere și de analiză a problemei utilizării de partea italiană a extremiștilor români, în scopuri practice și fără prea multe ifose ideologice, ultimele frecvent invocate de cei care studiază fenomenul gardist interbelic.

de reinnoire a germanilor din Transilvania». Ștefan Tătărescu a fost «despăgubit» pentru o afacere pierdută cu firma IG-Farben AG, Goga a obținut mai târziu ajutor german. Nu se poate lămuri cât de însemnat a fost sprijinul acordat Partidului Național-Creștin. Tranzacția de compensare eșuată evidențiază faptul că nu erau sume neimportante în joc. Deși există numeroase documente care atestă ajutoarele financiare ale APA acordate PNC-ului, în problema suportului financiar oferit Legiunii suntem dependenți de documentele românești. În esență, este vorba de informații ale Serviciului Secret român a căror valoare este destul de îndoielnică. Florea Nedelcu a publicat un astfel de document într-un studiu despre relațiile Gărzii de Fier cu regele Carol al II-lea. Conform acestui raport de informații, la 23 iunie 1934, în secția a IV-a a Ministerului de Externe s-au întâlnit Alfred Rosenberg, Rudolf Heß, Heinrich Himmler, dr Hans Steinacher și căpitanul Ehrhardt, cum se specifică în raport, șeful secției «Adversarii SS», pentru a discuta, printre altele, despre rezultatele unei politici, structurate în mai mult de 11 puncte, privind subminarea internă a României, în acest scop s-ar fi investit printre altele 750 000 de mărci-aur, în primul rând în Garda de Fier. Este inutil să analizăm în detaliu documentul: desigur, Rosenberg nu deținea nici un post în secția a IV-a a Ministerului de Externe, «marca-aur» exista numai ca termen tehnic financiar, iar căpitanul Ehrhardt nu făcea parte din SS. Alte mențiuni documentare trebuie puse la îndoială, atât timp cât arhivele românești rămân inaccesibile cercetătorilor occidentali. Pe baza cercetării fondului de acte germane apar mari îndoieli cu privire la existența vreunui ajutor financiar important acordat Legiunii, așa cum s-a presupus de către istoricii români”. Armin Heinen, *op. cit.*, p. 315–316.

Anexă documentară

1.

Telespresso 1544/430 A1

9 Luglio 1934/XII

Trasmetto qui in allegato quanto, sul movimento delle Guardie di Ferro, il R. Addetto Militare scrive col suo rapporto mensile al R. Ministero della Guerra.

Codesto R. Ministero potrà constatare che l'avviso espresso dal R. Addetto Militare corrisponde esattamente a quanto io, verbalmente e per iscritto, ho sempre manifestato al riguardo. Ripeto qui il mio pensiero:

1. Le Guardie di Ferro costituiscono un movimento che può in processo di tempo arrivare al successo (che però non sarà duraturo perchè siamo in Romania e perchè si tratta di un movimento romeno).

2. Il movimento, pur avendo un'ideologia fascista, ha certamente avuto, e forse ha tuttora, contatti hitleristi.

3. Ogni nostra appariscente azione per avvicinare a noi le Guardie di Ferro ne compromette le possibilità di sviluppo.

4. La questione del revisionismo ci separa e, a mio avviso, ci separerà dal movimento guardista sempre che essa sarà posta.

Credo quindi, come ben scrive il R. Addetto Militare, che la procedura da seguire verso questo movimento è:

1. Mantenere prudenti contatti (che io ho sempre mantenuto).

2. Evitare arrivo qui di appariscenti personaggi che in questo momento possono solo far del male e nessun bene, in nessun senso e in nessuna direzione.

3. Avvincere a noi il movimento solo in avvenire, con un colpo di mano da farsi solo al momento opportuno, con sicurezza d'azione e larghezza di vedute.

4. Non dare soldi per ora, perchè qui tutto è trasparente, soprattutto lo chèque! Anche perchè ora daremmo poca moneta e per poca moneta avremmo grande compromissione. Occorre mettere mano alla borsa con la dovuta larghezza solo se e quando.

Ugo Sola

2.

„Guardie di Ferro”

L'associazione delle „Guardie di Ferro” sta lentamente riprendendo vigore e rifacendo la propria organizzazione sia nel campo disciplinare, sia nel campo amministrativo.

Terminato con la nota sentenza il processo per l'attentato di Sinaia ed il presunto complotto, e calmatasi la bufera delle persecuzioni poliziesche contro i membri dell'associazione, le file di questa, non mai disperse, stanno riordinandosi.

Le „Guardie di Ferro” usano ancora molta prudenza nello svolgere la loro attività perchè sono tuttora sorvegliate, ma in tutto il paese i nuclei hanno ripreso a funzionare e continuano nella loro opera di propaganda fra gli intellettuali ed i contadini.

Tale propaganda si svolge in questo periodo in un ambiente estremamente favorevole perchè la grande massa della popolazione, tormentata dalle difficoltà di ordine economico, esasperata dalle diuturne malversazioni degli uomini politici al potere e delle loro clientele, ossessionata dalla convinzione che i mali del paese sono in gran parte dovuti all'azione della Lupescu e della „camarilla”, guarda con simpatia, con speranza – e forse più tardi seguirà con fanatismo – il programma delle „Guardie di Ferro”.

Nell'esercito le idee delle „Guardie di Ferro” trovano aderenti, ma nel momento quasi unicamente tra i giovani in via soltanto astratta, pochi sono quelli iscritti effettivamente all'associazione, molti non osano entrarvi per paura di essere scoperti e puniti ed anche per un certo abito mentale di disciplina, che, strano a notarsi, esiste pur oggi nell'ufficiale romeno.

Devesi poi anche aver presente che l'atteggiamento delle „Guardie di Ferro” verso la monarchia non è ben chiaro per la maggioranza, ma, a quanto risulta, tale atteggiamento non è in linea di principio nè favorevole nè sfavorevole alla monarchia, in altri termini subordina i futuri sviluppi al contegno che il Re terrà nei riguardi dell'attuazione del programma dell'associazione.

Si è perciò che Re Carol non ha mai voluto prendere posizione netta verso le „Guardie di Ferro”, non ha voluto firmare il decreto di scioglimento, ma lo ha lasciato pubblicare, ne ha fatto assolvere (certamente) i membri dall'accusa di complotto e cerca di tenersi in rapporti segreti coll'associazione, prima per mezzo del suo segretario Dumitrescu ed ora, pare, per mezzo di agenti della Lupescu.

La „Guardia di Ferro” si trova attualmente in gravi difficoltà finanziarie; gli hitleristi, che avevano dato fondi prima dello scioglimento, ora non ne danno più perchè vorrebbero avere impegni formali per l'azione avvenire, e le quote e le sovvenzioni che alimentano le casse dell'associazione sono molto esigue.

Il movimento delle „Guardie di Ferro” è molto interessante perchè non esito ad affermare che col tempo penetrerà ampiamente in tutti gli strati sociali.

In un paese come questo, a tipo latino-orientale, in cui l'esasperazione delle masse sta per toccare il limite, un nucleo di fanatici, che esaltano il sentimento patriottico o religioso, che promettono una era nuova di onestà e giustizia, desta interesse ed ammirazione, che possono trasformarsi in estesa adesione.

Ed un fenomeno di esaltazione delle folle può qui verificarsi, come se ne è avuto un esempio quando nel 1930 (sic!) i nazional-tzarani avevano preparato una marcia su Bucarest dei contadini e degli operai, al tempo della restaurazione di Re Carol.

Ma allora il movimento non si sviluppò perchè insufficientemente preparato; in avvenire invece coi metodi di organizzazione delle „Guardie di Ferro” non è da escludere che un moto di popolo erompa e dia fenomeni di importanza tale da modificare la struttura politica del paese.

Per quanto riguarda l'Italia il movimento delle „Guardie di Ferro” può interessare, perchè o è afferrato nell'orbita della Germania o in quella dell'Italia, ma mai in quella della Francia.

Le „Guardie di Ferro” guardano con simpatia all'Italia, non possono aderire però a concezioni di revisione dei trattati perchè altrimenti perderebbero tutta la loro popolarità, sarebbe – in caso – utile conoscere sino a qual punto le loro idee programmatiche possono giungere su questa questione.

Se l'attività delle „Guardie di Ferro” può attirare il nostro interessamento è però di capitale importanza che la nostra azione di appoggio, nei vari campi, si svolga nel più gran segreto in primo tempo, perchè ove apparisse palese un nostro intervento si avrebbe immediatamente lo scatenamento di queste reazioni principali:

- dei liberali o massoni del paese, che vedrebbero segnata la loro distruzione;
- della Francia che vedrebbe cadere la sua influenza in tutte le direzioni in cui si manifesta ora;
- della Jugoslavia che temerebbe meno saldo l'appoggio della Romania;
- della Germania che vedrebbe intralciata la sua azione per avere influenza in questa regione dell'oriente.

Ripeto è quindi ovvio che il nostro lavoro di pressione e di direzione sulle „Guardie di Ferro” dovrebbe eventualmente essere fatto con molte cautele: nessuna visita palese, nessun emissario noto o compromesso già per altre azioni del genere, misurata azione di stampa, ecc. In prosieguo di tempo,

maturata l'opera di preparazione, esteso il numero degli aderenti, avvicinata la possibilità di conquistare il potere, si potrebbe scoprire la manovra ad agire fino in fondo.

Le „Guardie di Ferro” hanno rapporti anche col Maresciallo Averescu e si dice che a giorni si debba avere un importante colloquio tra quest'ultimo e Zelea Codreanu, capo della associazione.

Per mezzo dei miei informatori cerco di tener contatti colle „Guardie di Ferro” e ne seguirò costantemente il movimento che ha molte probabilità di giuocare sulla struttura politica della Romania in un giorno forse non lontano.

Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, Roma, Affari Politici, 1931–1945, Romania, Busta nr. 71, nepaginat.